

Η ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑ ΤΗΣ ΔΥΤΙΚΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ

Η δυτική Μακεδονία ἔχει ἀρχαιολογικῶς ὄψιν διάφορον οὐ μόνον ἀπὸ τῆς ἄλλης νοτίου Ἑλλάδος, ἀλλ' ἐν τινι βαθμῷ καὶ ἀπὸ τῆς λοιπῆς Μακεδονίας. Ἡ δυτικὴ Μακεδονία, ὀριζομένη πρὸς Ν ὑπὸ τῶν Καμβουνίων ὄρέων καὶ τοῦ Ὀλύμπου, πρὸς Α ὑπὸ τοῦ Βερμίου, πρὸς Δ ὑπὸ τοῦ Βοῖου καὶ τοῦ Γυάμιου, εἶνε ἐντελῶς ἀποκεκλεισμένη ἀπὸ τῆς θαλάσσης καὶ τῶν πεδιάδων τῶν προσιτῶν ἀπὸ θαλάσσης. Ἐπειδὴ δὲ ὁ κλασσικὸς πολιτισμὸς τῆς κυρίως Ἑλλάδος διεδόθη κυριώτατα διὰ τῶν θαλασσίων ὁδῶν, ἡ ἀκτινοβολία αὐτοῦ ἐλάχιστα ἔφθασεν εἰς τὴν εἰρημένην περιλειστον χώραν.

Πρέπει νὰ μὴ λησμονῶμεν, ὅτι κατὰ τοὺς παλαιοὺς χρόνους δὲν ἦτο γνωστὸς οὐδεὶς τῶν νεωτέρων σημαντικῶν φορέων τοῦ πολιτισμοῦ (σιδηρόδρομοι, τηλέγραφοι, τυπογραφία, δημοσιογραφία, ἀσφαλεῖς ὁδοὶ κλ.), οἵτινες συντελοῦσιν εἰς τὴν ὁμοιομορφίαν τῆς πνευματικῆς προόδου καὶ τῆς κοινωνικῆς ὀργανώσεως τῶν ἀνθρώπων καὶ τῶν λαῶν, ὅταν μάλιστα οὗτοι εἶνε κατεσπαρμένοι εἰς εὐρείας καὶ φησικῶς ἀνθεκάστους χώρας καὶ ἀποειλοῦσι κράτη καὶ κρατίδια δισμενῶς κατὰ τὸ πλεῖστον διατειθειμένα πρὸς ἄλληλα. Τὰ μοναρχικὰ πολιτεύματα τῶν χρόνων ἐκείνων ὑπέτρεπον φύσει τὰς προσωπικὰς φιλοδοξίας τῶν τοπαρχῶν, αἵτινες ἦσαν, ὡς καὶ ἡ γενικὴ πλεονεξία, ἀναποδράστως ἀπειλὴ κατὰ τῶν γειτόνων καὶ ἀφορμὴ διηνεκῶν ἐρίδων καὶ πολέμων. Ὑπὸ τοιούτους ὅρους ἦτο ἀγεφύρωτον τὸ διάστημα, ὅπερ ἐχώριζεν ἀπὸ τῶν ὑπὸ ἄλλους ὅρους διαβιουσῶν καὶ πεπολιτισμένων ἐστίων τῆς νοτίου Ἑλλάδος τὴν δυτικὴν Μακεδονίαν.

Διὰ τοῦτο οὔτε τείχη ὅμοια πρὸς τὰ τῶν ἐνδόξων χρόνων

τῆς Ν Ἑλλάδος στεφανοῦσι τοὺς λόφους αὐτῆς οὔτε ἐρειπιῶνες ἀνάλογοι ἀπαντῶσιν. Τὸ πολυγωνικὸν τεῖχος τῶν Δουπιάκων παρὰ τὴν λίμνην τῆς Καστορίας δὲν ἀναιρεῖ τὸν κανόνα. Οὐδεμία ἐπιγραφὴ τοῦ τετάρτου ἢ τοῦ πέμπτου αἰῶνος π. Χ. εὐρέθη ἐν αὐτῇ. Σπάνια καὶ νεώτερα εἶνε τὰ τυχαίως εὐρισκόμενα ἐν αὐτῇ ἔργα τῆς τέχνης, ὑάρχουσι δὲ παραδείγματα δεικνύοντα ἢ ὅτι ξένοι τεχνῖται ἐκ τῆς νοτίου Ἑλλάδος (π. χ. ἐξ Ἀθηνῶν) ἐιργάσθησαν ἐν Μακεδονίᾳ πρὸς κατασκευὴν αὐτῶν ἢ ὅτι ταῦτα συντετελεσμένα εἰσῆχθησαν ἐκεῖ ἐκ τῆς νοτίου Ἑλλάδος· τὰ τελευταῖα ταῦτα εἶνε μικρά, εὐμετακόμιστα καὶ ἐξ ἑλληνικοῦ (ἀττικοῦ πιθανῶς) μαρμάρου.

Φαίνεται ἀληθές, ὅτι ἡ χώρα αὕτη ἦτο κυρίως κωμηδὸν συνφωκισμένη καὶ διήγαγεν ἐν τῷ συνόλω βίον ἥκιστα ὑπερβάντα τὸν πολιτισμὸν τῶν ὁμοίως συνφωκισμένων λαῶν. Ἄλλ' ἐπειδὴ πᾶς λαὸς ἔχει τὴν ἰδιοτυπίαν τοῦ χαρακτήρος αὐτοῦ, καὶ ἐπειδὴ ἐπὶ τοῦ προκειμένου ἐνδιαφέρει νὰ γνωρίσωμεν ὄχι μόνον τὴν ἰδιοτυπίαν ταύτην, ἀλλὰ καὶ νὰ συγχρονίσωμεν τὰς ἐκδηλώσεις αὐτῆς πρὸς τὰς ἐκδηλώσεις τοῦ ἐν τῷ αὐτῷ ἐκάστοτε χρόνῳ πολιτισμοῦ ἄλλων ἑλληνικῶν ἢ καὶ ξένων χωρῶν, αἵτινες ἐμελετήθησαν ἢ καὶ θὰ μελετηθῶσιν ἐπαρκῶς ἀπὸ ἀρχαιολογικῆς καὶ ἱστορικῆς ἀπόψεως, διὰ τοῦτο εἶνε ἐθνικὴ καὶ ἐπιστημονικὴ ἀνάγκη νὰ ἐρευνηθῇ τὸ ἑλληνικὸν τοῦτο τμήμα, ἀφ' οὗ διὰ τῆς ἐλευθερίας ἤχθη εἰς τὸ φῶς τοῦ πολιτισμοῦ καὶ τῆς ἐθνικῆς ἀποκαταστάσεως.

Ὁ τόπος εἶνε εὐφορος καὶ πλούσιος καὶ κατ' ἀκολουθίαν ἦτο πυκνῶς κατοικημένος πάντοτε καὶ κατὰ τὸν Ε' αἰῶνα π. Χ. καὶ πρότερον καὶ ὕστερον, μάλιστα δὲ κατὰ τοὺς χρόνους τῆς διαλάμψεως τῆς κεντρικῆς Μακεδονικῆς δυναστείας καὶ τῆς ἐξαπλώσεως τοῦ Μακεδονικοῦ Κράτους ἐν τῇ Ἀνατολῇ, ὅτε ἡ δυτικὴ Μακεδονία συνεισέφερεν εἰς τὸν ἀγῶνα ἐπιφανεῖς στρατηγοὺς καὶ τοὺς στιβαροὺς στρατιώτας τῆς.

Ἐκ τῶν προϊστορικῶν χρόνων εἶνε ὁπωσδήποτε γνωστὰ λείψανα οὐ μόνον τὰ ὑπὸ τοῦ Ρωσικοῦ Ἰνστιτούτου τῆς

Κωνσταντινουπόλεως κατὰ τὸ Πάτελι (τοῦ Ὀστρούβου) ἀνασκαφέντα, ἀλλὰ καὶ ἄλλοι συνοικισμοί, τινὲς σχηματίσαντες ἐκ τῶν ἄλλεπαλλήλων καταστροφῶν τύμβους σφζομένους καὶ σήμερον (π. χ. παρὰ τὸ Δορταλή τοῦ Τζουμᾶ, παρὰ τὴν

1.—*Ἀνάγλυφον Ἡρακλέους Κυναγίδα* (ὑψ. 0.39, πλ. 0.27, πάχ. 0.08) πεντελαιοῦ, νομίζω, μαρμάρου. Ἀπόκειται ἐν τῷ Γυμνασίῳ Κοζᾶνης, εὐρεθὲν πιθανῶς ἐν τῷ χωρίῳ Μορανλί. Ἡ σπουδαιότης του εἶνε ὅτι εἶνε παλαιότερον, ὡς φαίνεται, τοῦ Ἀθηναίου Γλύκωνος (ἀ' αἰ. π.Χ.), ὅστις διὰ τοῦ περιφήμου Ἡρακλέους Farnese τῆς Νεαπόλεως ἐμμήθη ἔργον τοῦ Λυσίππου. Τὸ παρὸν ἀνάγλυφον εἶνε συντηρητικώτερον εἰς τὰς τεχνικὰς ἀρχὰς τοῦ Λυσίππου. Ὁ Ἡρακλῆς μετὰ τὸν τελευταῖον ἄθλον ἀναπαύεται στηρίζων τὴν ἀριστερὰν μασχάλην ἐπὶ τοῦ ῥοπάλου, ἐφ' οὗ ἐπέρριψε τὴν λεοντὴν, καὶ κρατῶν (ἐν τῷ πρωτοτύπῳ ἀγάματι) ὄπισθεν διὰ τῆς δεξιᾶς τὰ μῆλα τῶν Ἑσπερίδων. Ἡ βεβλαμμένη ἐπιγραφή λέγει :

..... ΙΝΙΣ
ΤΑΛΜΕ
ΓΕΝΟΥΗ
ΝΑΓΙΔΑΙ

ΓΝΙ
ΑΣΜΗΡΙ
ΡΑΚΛΕΙΚΥ
ΕΥΧΗΝ

*Σ;]ταλμέας(!) Μ(οι)ρι- (ῆ) Μητρι-)
γένου Ἡρακλεῖ Κυ-
ναγίδα εὐχὴν.*

νοτίαν κεφαλὴν τῆς γεφύρας τοῦ Ἀλιάκμονος πλησίον τῶν Σερβίων κλ.). Ἡ ἔρευνα τούτων θὰ συνδέσῃ τὸν προϊστορικὸν πολιτισμὸν τῆς Θεσσαλίας πρὸς τὸν γενόμενον γνωστὸν τοιοῦτον πολιτισμὸν ἐν τῇ πρῶνιν αὐστριακῇ Βοσνία καὶ Ἑρζεγοβίνη καὶ πρὸς τὰ ἀνάλογα πορίσματα, εἰς ἃ θὰ ἀγάγωσιν ὅμοιαι ἔρευναι ἐν τῇ ὑπὸ τὴν Σερβίαν τεθείῃ βορείῳ Μακεδονίᾳ.

Ἡ δυτικὴ Μακεδονία ὑπῆρξεν ἔκπαλαι ἡ μεγάλη ἀρτηρία πολυαρίθμων μεταναστεύσεων ἀπὸ βορρᾶ πρὸς νότον. Ἀπὸ

2.—Κεφαλὴ Ἀφροδίτης πιθανῶς. Ἐκ τῆς Μοιραοζίας Κοζάνης μετηνέχθη εἰς τὸ αὐτόθι γυμνάσιον. Προέρχεται πιθανῶς ἐκ τοῦ παρὰ τὸν Ἀλιάκμονα χωρίου Βρατίνι. Ὑψ. 0.14. Μάρμαρον καὶ ἐργασία Ἀττικῆς. Ταινία πρόσθετός ποτε μεταλλικὴ περὶ τὴν κόμην ἀναδεδεμένην ὑπὲρ τὸ μέτωπον εἰς διλήμνιον (τριόγγον). Φαίνεται ἀντίγραφον ἔργου ἀναγομένου μέχρι τοῦ Δ' αἰ. π. Χ. οἱ δὲ ὀφθαλμοὶ ἐνθυμίζουσι τὴν ἐργασίαν τοῦ καλλιτέχνου Σκόπα.

τῶν παναρχαίων χρόνων μέχρι τοῦ μεσαίωνος καὶ τῶν παιδικῶν ἡμερῶν τῶν σήμερον ζόντων ἀνδρῶν τῆς χώρας ταύτης, ὅτε εἶδομεν στίφη Γκέγκηδων νὰ κατέρχωνται ἀπὸ βορρᾶ μέχρι Σιατίστης, λεηλατοῦντα καὶ διασκορπίζοντα τοὺς κατοίκους εἰς τὰ δάση καὶ τὰ φαραγγώδη κρησφύγετα, αἱ ὄρειναι διαβάσεις καὶ αἱ παρόχθιαι τῶν ποταμῶν αὐτῆς

3.—*Ἀνάγλυφον ἐγχωρίον μαρμάρου. Ἀγνώστου προελεύσεως, πάντως ἐκ τῆς δικαιοδοσίας τῆς Μοιραρχίας Κοζάνης, ὅθεν μετηνέχθη εἰς τὸ αὐτόθι γυμνάσιον ὑπ' ἐμοῦ. Ὑψ. 0.31, πλ. 0.24, πάχ. 0.04.*
Ἐπιγραφή ἄνω ΛΥΣΣΤΡΑΤΟΣ Λ Μ *Ἀνσ(ι)στρατος Αἰμ[μονος;]*
ΜΗΤΡΙΘΕΩΝ *Μητρι Θεῶν.*

ὑποκάτω κάθηται ἡ Μήτηρ τῶν Θεῶν ἐπὶ θρόνου, ὑφ' ὃν διαφαίνεται κυνοειδῆς λέων· ἡ θεὰ πατεῖ ἐπὶ ὑποποδίου καὶ σπένδει διὰ φιάλης ἐπὶ βωμοῦ. Πρὸ αὐτῆς ἴσταται ποιμὴν φορῶν βραχὺν χιτῶνα καὶ ἱμάτιον, κρατῶν τῇ ἀριστερᾷ καλαύροπα τῇ δὲ δεξιᾷ κομίζων ἐν ἀγγεῖῳ δῶρόν τι. Τοιοῦτον ἀγγεῖον νῦν λέγεται ἐν τοῖς ὄρειοῖς χωρίοις τοῦ τόπου χερούσια (ἢ) ἢ χερουλάτο (τὸ) καὶ χρησιμεύει συνήθως πρὸς ἀκίμαντον μεταφορὰν γάλακτος. Το ἔργον ἐμφανίζεται ὡς ξένου τεχνίτου ἐν Μακεδονίᾳ ἐργαζομένου κατὰ τὸν 3ον πιθανῶς αἰ. π. Χ.

ὄδοι ἤγαγον τὰ πλεονάζοντα στίφη τῶν βορείων χωρῶν εἰς νοτιωτέρας δορικτήτους πατρίδας.

Οἱ Βοιωτοὶ δὲν ἔλαβον ἔξ ἀποστάσεως τὸ ὄνομα αὐτῶν ἐκ τοῦ Βοΐου ὄρους, ἀνθρωπολογικαὶ δὲ παρατηρήσεις γενόμεναι ἐσχάτως εἰς τὰ μόνα σήμερον καθαρὰ λείψανα τῶν ἀρχαίων Δωριέων, τοὺς Σφακιανοὺς δηλ. καὶ τοὺς Τσάκωνας, ὡς καὶ εἰς τοὺς Ἄλβανούς, ἀπέδειξαν, ὅτι οἱ λαοὶ οὗτοι εἶνε ὁμόφυλοι. Ἐπικρατεῖ δὲ γενικῶς ἡ γνώμη, ὅτι οἱ Δωριεῖς κατῆλθον ἀπὸ τῆς βορείου Ἀλβανίας, ὃ δὲ Ἡρόδοτος καλῶν αὐτοὺς «ἔθνος Μακεδόνων» γνωρίζει παλαιούς σταθμούς αὐτῶν πρῶτον τὴν ὑπὸ τὸν Ὀλυμπον καὶ τὴν Ὀσσαν χώραν, ἔπειτα δέ, μετὰ τὴν ὑπὸ τῶν Καδμείων ἐκδίωξίν των, τὴν κατὰ τὸν Πίνδον. Εἰς ταῦτα πρέπει νὰ προστεθῇ, ὅτι καὶ τὸ βασιλικὸν γένος τῆς Μακεδονίας γενεολογεῖται ἀπὸ τῶν Ἡρακλειδῶν, οἵτινες ἦσαν Δωριεῖς, ὃ δὲ γενάρχης Κάρανος λέγεται ἐκ δεκάτης γενεᾶς ἀπόγονος τοῦ Ἡρακλέους ἢ πῶς νεώτερος ἀπόγονος τοῦ Τημένου τοῦ κυριάρχου τοῦ πελοποννησιακοῦ Ἄργους. Φαίνεται ὅμως, ὅτι τὸ ἀναμιγνυόμενον εἰς τὴν μυθώδη ἱστορίαν ταύτην Ἄργος δὲν εἶνε ἀληθῶς τὸ Πελοποννησιακὸν ἀλλὰ τὸ Ὀρεστικὸν (εἰς τὸ νῦν Ἐρημοχώρι τῆς Χρουπίστης πιθανῶς κείμενόν ποτε), καὶ τίς οἶδεν, ἂν ὁ Τήμενος, «ὃς καὶ κατῆλθεν εἰς Πελοπόννησον», δὲν εἶχε κομίσει ἐκ Μακεδονίας τὸ ὄνομα τῆς παλαιᾶς πατρίδος, ὡς συνέβη εἰς πολλὰς μεταναστεύσεις παλαιᾶς καὶ ὡς συμβαίνει καὶ νῦν ἀκόμη μὲ τοὺς Ἀγχιαλίτας τῆς Θεσσαλίας. Αἱ γνώμαι καὶ εἰδήσεις αὗται ἔχουσιν ἀνάγκην κυρώσεως καὶ διαφωτίσεως, τοῦτο δὲ θὰ κατορθώσῃ ἡ ἀρχαιολογικὴ ἔρευνα καὶ μελέτη τῆς χώρας ταύτης ὡς ἐθνολογικῆς γαφύρας.

Ἡ μελέτη αὕτη ἴσως θὰ διασαφήσῃ καὶ τὸ ζήτημα τῆς ἐθνότητος τῶν Μακεδόνων κατὰ τοὺς ἱστορικοὺς χρόνους, τιθεμένων ὑπὸ φῶς ὅμοιον πρὸς τὸ ἐπιχυθὲν ὑπὸ τοῦ κ. Ἀμάντου («Μακεδονικά 1920») διὰ τὴν σημερινὴν αὐτῶν ἐθνολογικὴν σύστασιν. Ἡ ἐργασία αὕτη θὰ προστεθῇ εἰς τὰς γενομένας μέχρι τοῦδε κυρίως γλωσσικὰς ἐργασίας (Hof-

manh, Χοτζηδάκις), συμπληροῦσα αὐτὰς καὶ ἀποδεικνύουσα ὀριστικῶς πλέον καὶ ἀπὸ ἀρχαιολογικῆς ἀπόψεως, ὅτι, ἀφ' οὗ ἡ Μακεδονία καὶ μάλιστα ἡ δυτικὴ ὑπῆρξεν ὁ σταθμὸς πάσης «ἐλληνικῆς» πρὸς νότον ἐποικίσεως, δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ἀποβάλλῃ πᾶσαν ὁμοιογένειαν πρὸς τὴν κυρίως Ἑλλάδα, ἀλλ' ὅτι ὡς ἀκραία τοῦ ἐλληνισμοῦ χώρα ὑπὸ τοὺς ὄρους τῆς προδιαγραφείσης ἐθνολογικῆς, κρατικῆς καὶ κοινωνικῆς συστάσεως τῆς δεσποζούσης ἐκεῖ κατὰ τὴν πρῶτον ἀρχαιότητα ἐπὶ μακρότερον ἢ ἐν τῇ νοτιῇ Ἑλλάδι χρόνον, δὲν ἦτο μὲν δυνατόν νὰ μείνῃ ἀνεπηρέαστος ὑπὸ ξενικῶν πρὸς τὸν ἐλληνισμόν ἐπιδράσεων, ἀλλ' ὅτι ἦτο βαθίως ὁμογενὴς πρὸς τὸν νότιον ἐλληνισμόν. Ὅτι ἡ Θεσσαλία παραμένει γνησίως ἐλληνικὴ χώρα κατὰ τὸν 6^{ον} καὶ 5^{ον} αἰῶνα π. Χ., ἐξηγεῖται μόνον, ἂν ἡ πρὸς βορρᾶν αὐτῆς χώρα ἦτο ἐλληνικὴ. Καὶ τί ἄλλο δεικνύουσιν ὅλα τὰ γνωστὰ μακεδονικὰ κύρια ὀνόματα ἀπὸ τοῦ ἱστορικοῦ τοῦλάχιστον προσώπου τοῦ βασιλέως Ἀλεξάνδρου Α', ὃν γινώσκουμεν ἐκ τῆς μάχης τῶν Πλαταιῶν καὶ ὅστις καλεῖ ἑαυτὸν Ἑλληνα, μέχρι τῶν Ρωμαϊκῶν αὐτοκρατορικῶν χρόνων (Παπαδάκις, «Ἀθηνᾶ» 1913 σελ. 476 ἐξ.); Ἡ Μακεδονία ἦτο ἡ ἐθνικὴ ἀσπίς τῆς

ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΠΟΤΑΜΩΝΟΣ ΑΘΗΝΑΙΟΣ ΕΠΟΗΣΑ
ΤΑ ΑΓΑΛΜΑΤΑ ΘΕΛΗΣΑΝΤΟΣ ΑΜΥΝΤΟΥ ΤΟΥ
ΑΜΥΝΤΟΥ ΝΕΩΤΕΡΟΥ ΕΞ ΙΔΙΩΝ ΔΑΠΑΝΩΝ

*Δημήτριος Ποτάμωνος Ἀθηναῖος ἐπόησα
τὰ ἀγάλματα, θελήσαντος Ἀμύντου τοῦ
Ἀμύντου (τοῦ) νεωτέρου, ἐξ ἰδίων δαπανῶν.*

4.—Πλάξ μαρμάρου ἀκραία ἐν τῇ Νομαρχίᾳ Κοζάνης ἀποκειμένη. Προέρχεται πιθανῶς ἐκ τοῦ ἐγγύς χωρίου Τσιτσιλέο. Εἶνε ρωμαϊκῶν αὐτοκρατορικῶν χρόνων, ἀλλ' ὁ Ἀθηναῖος τεχνίτης ἀρχιτελεῖ χαράσσειν τὸ Ο καὶ τὸ Θ μικρότερα καὶ γράφων ἐπόησα ἀντι ἐποίησα. Ἡ ἐπιγραφή ἐπὶ τῆς ἔμπροσθεν ἐπιφανείας τῆς πλακῆς, ἧς ὕψ. 0.45 (κυμάτιον ἄνω καὶ κάτω), μήκ. 1.87. Πρὸς δεξ. ἡ πλάξ συνεδέετο μετ' ἄλλης διὰ συνδέσμου σχήματος Γ. Ἀξιόλογον εἶνε ὅτι μαιθάνομεν ἐκ τῆς ἐπιγραφῆς τὸ ὄνομα σημαντικοῦ προσώπου, τοῦ νεωτέρου Ἀμύντου τοῦ υἱοῦ τοῦ Ἀμύντου, οὗ ἡ ἱστορικὴ θέσις πρέπει νὰ καθορισθῇ. Εἶνε γνωστοὶ δύο γλύπται Ἀθηναῖοι Δημήτριοι, ἀλλ' οὗτος ἐδῶ εἶνε τρίτος, νεώτερος ἐκείνων.

Ἑλλάδος, ὃ δὲ Πολύβιος παρετήρησε καὶ ἡ ἱστορία ἐβεβαίωσεν ἤδη, ὅτι « τῆς τῶν Ἑλλήνων ἡγεμονίας οὐχ οἶόν τ' ἔστι καθικέσθαι μὴ οὐ πρόσθεν καταλύσαντα τὴν Μακεδόνων ἀρχήν ».

Ἐκ τῶν χρόνων, οὓς ὀνομάζομεν κλασσικούς ἐν τῇ νοτιῷ Ἑλλάδι, καὶ ἐκ τῶν ἔπειτα ἀκολούθων θὰ εὐρεθῶσι λείψανα πρὸ πάντων ἐν τάφοις καὶ ἱεροῖς τόποις, ὧν ἄλλα θὰ εἶνε γνήσια προϊόντα ἐγχωρίου τέχνης, ἄλλα ἐπείσασκα καὶ ἄλλα ὑποστάντα τὴν ἀλλοδαπὴν ἐπίδρασιν. Τινὰ εἶνε ἤδη γνωστά, τινὰ δημοσιεύονται τὸ πρῶτον ἐνταῦθα, ἀλλ' εἶνε ἀνάγκη πλειόνων καὶ διὰ μεθοδικῆς ἐρεύνης ἀποκαλυπτέων. Ἡ μελέτη αὐτῶν θὰ ἐπιχύσῃ φῶς ἰσχυρὸν εἰς τὴν ἱστορίαν ἐν γένει τῆς χώρας διὰ τοὺς χρόνους πρὸ πάντων, οἵτινες ἀμφισβητοῦνται σπουδαίως.

Ἐκ τῶν νεωτέρων χριστιανικῶν χρόνων ὑπάρχουσι φανερά, ἀλλ' ἤκιστα γνωστά ἐπιστημονικῶς, πολυπληθῆ μνημεῖα, ἅτινα πρέπει νὰ συντηρηθῶσιν ἐπιμελῶς. Δὲν εἶνε μόνον αἱ βυζαντιακαὶ ἐκκλησίαι τῆς Καστορίας ἀλλὰ καὶ ἄλλαι ἀλλαχοῦ λανθάνουσιν εἰσέτι ἀθέατοι εἰς ἐμπείρους ὀφθαλμούς. Αἱ ἐκκλησίαι αὗται προσδίδουσιν εἰς τὴν χώραν ἰδιαίχοντα ἐθνικὸν χαρακτῆρα καὶ εἶνε τὰ σεπτὰ λείψανα τῆς μεγάλης ἱστορικῆς περιόδου τῆς μεσαιωνικῆς Ἑλληνικῆς αὐτοκρατορίας καὶ τῶν ἔπειτα χρόνων. Καθορίζουσι τοὺς τύπους τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἡμῶν ἀρχιτεκτονικῆς, ὡς αἱ κοσμοῦσαι αὐτὰ εἰκόνες, ἐνιαχοῦ δὲ καὶ ἄλλα κινητὰ σκευή, ὀρίζουσι τοὺς σταθμούς τῆς γραφικῆς καὶ τῆς ἄλλης βιοτεχνικῆς προόδου. Πλεῖστα ὀνόματα ἀγνώστων ζωγράφων Ἑλλήνων μετὰ τοῦ συνόλου τοῦ γραφικοῦ διακόσμου τῶν ἐκκλησιῶν ὑπόκεινται εἰς τὸν κίνδυνον τῆς ἀνακαινιστικῆς ἀπειροκαλίας ἀπαιδεύτων καὶ ἀμούσων ἐπιγρόπων. Ἐκ τῶν γνωστῶν ζωγράφων ἀντιπροσωπεύεται διὰ πολλῶν εἰκόνων κινητῶν ὁ Κρηὶς Θ. Πουλάκις ἐν ἐκκλησίᾳ τινὶ τῆς δυτικῆς Μακεδονίας.

Ἰδίας μνείας ἀξία εἶνε τὰ περίκομψα καὶ σχεδὸν τὰς ἐκκλησίας παντὸς μοναστηρίου καὶ παντὸς χωρίου κοσμοῦντα ξυλογλυφικὰ εἰκονοστάσια, ἅτινα πολλάκις εἶνε παλαιότερα

τῶν κτιρίων τῶν ἐκκλησιῶν, παραληφθέντα ἐκ παλαιότερων κτιρίων ἀνακαινισθέντων.

Πλὴν δὲ τῶν ἐκκλησιῶν ὑπάρχουσι καὶ παλαιαὶ οἰκίαι, αἵτινες εἶνε ἐκτισμέναι συμφώνως πρὸς τὸν παραδοθέντα τύπον ἐκ παλαιότερων ἔτι χρόνων καὶ ἀποτελοῦσι τεκμήριον περὶ τῶν ποτὲ συνήθων τύπων τῆς ἀστικῆς ἀρχιτεκτονικῆς, οὓς ἐν τῇ παλαιᾷ Ἑλλάδι κατέστρεψε μὲν ὁ Τοῦρκος καὶ ὁ Αἰγύπτιος κατὰ τὸν μακρὸν τοῦ 1821 ἀγῶνα, δὲν ἀφῆκε

Fig. 5.—*Ἀνάγλυφον ἐπιτύμβιον πιθανῶς. Εὐρέθη μεταξύ Μπαϊρακλή καὶ Ἰν-οβασῆ. Ἀπόκειται ἐν τοῖς γραφείοις τῆς ἀστυνομίας Καϊλαρίων. Μίσημιρον ἐγγώριον. Ὑψος, 0.56, πλ. 0.35, πάχ. 0.07. Ἐπιτέρωθεν κίονες ἰωνικοί, φέροντες ὑπὸ τὸ κιονόκρανον φύλλα ὑδροχαρῶν φυτῶν. Ὑπέρχεται ἄρις, ὑφ' ἣν κάθηται ἐπὶ θρόνου μεθ' ὑποποδίου ἀγῆρ κρατῶν κλάδων. Πρὸ αὐτοῦ ἐν ἰσοκεφαλισμῷ ἴσταται γυνὴ πεπλοφόρος. Εἰς τὰς ἄνω γωνίας ὁμοίωτοι δύο κεφαλαὶ ἀκτινοφόροι τοῦ Ἥλιου πιθανῶς. Ἀνεπίγραφον.*

δὲ ὁ ἔπειτα θεσπισθεὶς περὶ ἀστικῆς ἀρχιτεκτονικῆς βαναρικός νόμος νὰ ἀναγεννηθῶσι. Τοιαῦται οἰκίαι εὐρίσκονται κυρίως ἐν Καστορίᾳ, Σιατίστῃ καὶ Κοζάνῃ. Δωμάτιά τινα μάλιστα ἐκ Κοζάνης καὶ Σιατίστης κεκοσμημένα καὶ διὰ ξυλογλυφίας καὶ διὰ γραφῆς θὰ ἦτο ἐθνικὸν ἔργον νὰ προσκτηθῶσιν ὑπὸ τοῦ Κράτους καὶ νὰ ἀνακτισθῶσιν ἐν τῷ ἰδρυθησομένῳ ποτὲ ἱστορικῷ μουσεῖῳ τῆς Ἑλλάδος, ἵνα περιλάβωσιν ὅσα ἤθελον περισυλλεχθῆ ἀντίστοιχα χρονολογικῶς καὶ προσήκοντα οἰκιακὰ σκευή.

Οὕτω διὰ βραχέων πλήρης ἐπιστημονικῶν προβλημάτων ἐμφανίζεται αὕτη ἡ Ἄνω Μακεδονία καὶ τοσαῦτα καθήκοντα ἔχει τὸ Κράτος νὰ ἐκπληρώσῃ ἐνταῦθα. Τὰ ἔργα ταῦτα δὲν εἶνε δυνατὸν νὰ ἐπιτελεσθῶσιν ἐπιτυχῶς, ἂν τεθῶσιν ἐν δευτέρῳ μοίρᾳ πρὸς ἄλλα. Θὰ συμβῆ δὲ τοῦτο πάντως, ἂν ἡ δυτικὴ Μακεδονία ἀποτελῆ προσάρτημα τῆς Ἀρχαιολογικῆς περιφερείας τῆς λοιπῆς Μακεδονίας, ἣτις ἔχει καὶ πόλεις παλαιὰς ἐνδόξους, κατὰ τὰ παράλια μάλιστα, καὶ θέματα ἐρεῦνης τερπνὰ καὶ πλουσίας ἐλπίδας εὐρημάτων καλλιτεχνικῶν ἢ ἀναγομένων εἰς τοὺς λαμπροὺς ἱστορικοὺς χρόνους, ὥστε νὰ ἀπορροφηθῆ ὑπ' αὐτῶν ὁ μόνος τῆς ὅλης Μακεδονίας ἀρχαιολογικὸς ἔφορος, ἐκτὸς ἂν εἶνε τις Ἄνταϊος ἐπιστημονικῶς ἢ ἀρέσκειται ἰδιαζόντως εἰς τὰς ἀρχαιολογικὰς ἀκάνθας καὶ τριβόλους. Διὰ τοῦτο ὠφελιμώτερον θὰ εἶνε ἐπὶ περιόδον τινα τοῦλάχιστον χρόνου ἡ δυτικὴ Μακεδονία νὰ χωρισθῆ εἰς ἰδίαν ἀρχαιολογικὴν περιφέρειαν, νὰ ἀποσταλῆ δὲ εἰς αὐτὴν ἀρχαιολόγος σωματικῶς καὶ ἐπιστημονικῶς εὐρωστος καὶ πλήρης ὀρέξεως νὰ ἐπιχύσῃ φῶς ἐπιστημονικὸν ἐπὶ τὴν ἄγνωστον ἢ ἀμφιβαλλομένην ἱστορίαν αὐτῆς.